

## Oude wijn in nieuwe zakken

# Het archief als nutsvoorziening: een haalbare belofte of een onrealistisch ideaal?

De Koninklijke Vereniging Archiefsector Nederland (KVAN) gebruikt de metafoor archieven als een nutsvoorziening, vergelijkbaar met water of elektriciteit. Dit klinkt aantrekkelijk: archieven zijn essentieel voor de transparantie van het openbaar bestuur en het documenteren van het collectief geheugen. Maar hoe haalbaar is deze ambitie in de praktijk? Welke implicaties heeft deze benadering? En waar schieten de argumenten tekort?

Het idee van archieven als een nutsvoorziening lijkt op het eerste gezicht een lovenswaardig en maatschappelijk verantwoord streven, maar de praktische uitvoering ervan blijkt complexer dan gedacht. De toegankelijkheid van archieven, de financiering en de betrouwbaarheid van de dienstverlening vertonen tot nu toe belangrijke verschillen met wat we normaal verwachten van nutsvoorzieningen.

### Toegankelijkheid

Een van de eerste obstakels betreft toegankelijkheid. Archiven worden vaak gepresenteerd als open voor iedereen, maar de werkelijkheid is dat bijvoorbeeld wetgeving, zoals de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG), en

achterstanden in beschrijving en ontsluiting de toegankelijkheid aanzienlijk belemmeren. Ook het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) vormt een interessante casus in de discussie over het archief als nutsvoorziening. Dit archief laat zien dat niet alle informatie zonder restricties toegankelijk kan zijn, wat spanning creëert met het idee dat een archief een openbare, breed toegankelijke nutsvoorziening voor de samenleving zou moeten zijn.

Veel archiefinstellingen zijn nog altijd hybride ingericht: ze beschikken over aanzienlijke volumes papieren documenten, terwijl hun digitale archieven niet gemakkelijk doorzoekbaar zijn. Dit resulteert in een ongelijke, nogal door het toeval bepaalde toegang tot informatie, wat de belofte van 'openbare toegankelijkheid' ondermijnt. Voor alle duidelijkheid: hiermee wil niet gezegd zijn dat 'alles' maar openbaar toegankelijk moet zijn, wel dat wat volgens gangbare wetgeving openbaar is, ook toegankelijk en raadpleegbaar moet zijn. Waar digitalisering heeft plaatsgevonden, blijven complexe en vaak gebruiksonvriendelijke zoeksystemen een obstakel, zelfs voor ervaren gebruikers, waardoor het algemene publiek moeite heeft met het vinden van informatie.

### Financiering

Een ander knelpunt betreft de financiering. Nutsvoorzieningen worden doorgaans met structurele overheidsfinanciering ondersteund, maar archieven hebben vaak te maken met fluctuerende budgetten uit diverse bronnen die niet zelden afhankelijk zijn van politieke prioriteiten. Het is maar de vraag of een andere financier het ontstane gat direct kan vullen wanneer een geldstroom opdroogt, bijvoorbeeld als gevolg van bezuinigingen. Deze onzekerheid maakt het moeilijk om een robuust archiefbeheer op te zetten en te onderhouden. 'De' overheid lijkt niet altijd de nodige financiële middelen te willen bestemmen voor langdurige investeringen in archieven, wat leidt tot tijdelijke, wisselvallige en projectgebonden financiering. Dit gebrek aan consistentie brengt de continuïteit »



Johan den Heijer (foto privécollectie).

# ARCHIEF ALS NUTSVOORZIENING IS EEN ILLUSIE



Afbeelding gegenereerd met ChatGPT.

- » van duurzaam archiefbeheer in gevaar, zeker gezien de lange termijn die nodig is om een voor historisch onderzoek relevant archief op te bouwen.

## Betrouwbaarheid

Voor een nutsvoorziening is betrouwbaarheid essentieel, maar archieven voldoen hier niet altijd aan. In veel gevallen is het beheer van archieven versnipperd, met verschillende overheden en private instellingen die eigen standaarden en processen hanteren. Dit zorgt voor inconsistente kwaliteit en daarmee voor onbetrouwbaarheid bij het delen van kwalitatief goede (betrouwbare) informatie. Het streven naar uniforme standaarden wordt bemoeilijkt door de diverse aard van de archieven en de uiteenlopende eisen waaraan ze moeten voldoen. Dit kan het vertrouwen in archieven als betrouwbare infrastructuur verder ondermijnen.

## Verantwoordelijkheid en autonomie

Wanneer archieven worden gepositioneerd als nutsvoorziening, komt de vraag op wie verantwoordelijk is voor hun beheer. Dit heeft grote implicaties voor organisaties, zowel in de publieke als de private sector, die het onderhouden van een toegankelijk archief niet als eerste in hun taakstelling hebben staan. Hierdoor blijft de samenleving als 'eindgebruiker' verweesd achter als blijkt dat stukken niet opgenomen of beschikbaar zijn. Wie is dan verantwoordelijk? Wie helpt? Wie draagt de verantwoordelijkheid? Als archieven als nutsvoorziening worden beschouwd, verschuift de verantwoordelijkheid in eerste instantie naar de overheid. Dit betekent niet alleen dat de overheid moet zorgen voor de noodzakelijke financiering, maar ook voor het beheer en de organisatie van archiefinstellingen. In tijden van schaarste, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt, kan de overheid de regie sterker naar zich toe trekken, wat zou kunnen betekenen dat private archieven minder ruimte krijgen of zelfs verdwijnen. Dit zou echter kunnen leiden tot centralisatie en een verlies van

regionale en lokale kennis die vaak beter in private instellingen bewaard blijft. De overheid kan door de toegenomen verantwoordelijkheid ook geneigd zijn om archiefbeleid strikter te reguleren. Dat kan leiden tot een verlies van flexibiliteit in de manier waarop archieven – die inherent aan hun aard nu eenmaal een zeer gevarieerd karakter hebben – beheerd worden. Ofwel: *one size doesn't fit all!*

## Verlies van autonomie

Dan een ander aandachtspunt: het verlies van autonomie. Archieven hebben altijd gefunctioneerd als onafhankelijke bewakers van historische en bestuurlijke informatie, waarbij zorgvuldigheid en betrouwbaarheid centraal stonden. Als archieven echter worden gepositioneerd als nutsvoorziening, kan dit zorgen voor een verschuiving in prioriteiten. Efficiëntie en kostenbesparing kunnen de boventoon gaan voeren, wat ten koste gaat van de zorgvuldigheid en continuïteit die archiefbeheer vereist. Dit kan de kwaliteit van archiefbeheer op de lange termijn aantasten en bijdragen aan een verschromping van de archiefinhoud, met als gevolg teleurstelling bij gebruikers over het uiteindelijke resultaat.

## Publiek versus privaat belang

Een ander dilemma betreft het publiek versus het privaat belang. Dat dilemma ontstaat wanneer de digitalisering van archieven een grotere afhankelijkheid van private partijen met zich meebrengt. De overheid maakt steeds meer gebruik van commerciële aanbieders voor digitale opslag en beheer van archiefgegevens, wat ertoe kan leiden dat de publieke sector niet langer de volledige controle heeft over haar archieven. Dit roept de vraag op of archieven, wanneer ze voor een groot deel afhankelijk zijn van private partijen, nog wel als 'openbare nutsvoorziening' kunnen worden beschouwd. Bovendien kan de overheid mogelijk in noodgevallen niet als back-up fungeren als private bedrijven een dominante rol vervullen.

## De blinde vlekken van het concept

Er zijn enkele fundamentele tekortkomingen in het concept van 'archief als nutsvoorziening,' die niet alleen de haalbaarheid, maar ook de wenselijkheid van dit idee ter discussie stellen:

- **Gebrek aan brede publieke bewustwording is een van de belangrijkste obstakels.** Terwijl nutsvoorzieningen zoals water of elektriciteit vanzelfsprekend zijn voor de meeste mensen, is het besef van het belang van archieven in de samenleving helaas vaak beperkt. Archieven worden niet altijd gezien als essentieel voor democratische processen of voor het behoud van culturele en bestuurlijke geschiedenis. Dit gebrek aan bewustwording maakt het moeilijk om

**Het archief als  
nutsvoorziening is een  
waardevol streven, maar  
geen vanzelfsprekendheid**

voldoende publieke en politieke steun te krijgen voor de structurele aanpak die nodig is om archieven daadwerkelijk als nutsvoorziening te positioneren. Een mogelijke oplossing is het bevorderen van bewustwordingscampagnes die de waarde van archieven voor de samenleving benadrukken, bijvoorbeeld door te focussen op het belang van transparantie en verantwoording.

- **De grote diversiteit aan archieven is een ander probleem.** De archiefsector is bijzonder divers, met archieven die sterk variëren in omvang, functie en doelgroep. Van grote nationale instellingen tot kleine gemeentelijke of private collecties: elk archief heeft andere eisen en prioriteiten. Deze variëteit maakt het bijna onmogelijk om archieven als één uniforme nutsvoorziening te behandelen. Een mogelijke oplossing kan zijn het creëren van verschillende modellen voor archiefbeheer, afhankelijk van de specifieke behoeften en omstandigheden van een archief. Dit zou de nodige flexibiliteit bieden en tegelijkertijd de voordelen van een gestructureerd en coherent beleid waarborgen.
- **Het risico op bureaucrativering is een veelvoorkomend probleem bij nutsvoorzieningen.** Standaardisatie en regulering zijn vaak noodzakelijk om de dienst te kunnen garanderen, maar dit kan leiden tot rigide systemen en administratieve lasten. In het geval van archieven zou een te sterk gestandaardiseerd model kunnen leiden tot een verlies van dynamiek en flexibiliteit in het archiefbeheer. Dit zou de archiefsector kunnen verlammen en het moeilijk maken om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen, zoals de digitalisering van gegevens. Een meer gedecentraliseerd en op maat gemaakte structuur van archiefbeheer, waarbij ruimte is voor lokale verschillen en innovaties (bijvoorbeeld particuliere archieven), kan dit risico helpen beperken.

### Suggesties

De volgende suggesties helpen wellicht bij het tackelen van de tekortkomingen:

- Versterken van publieke bewustwording door gerichte campagnes over het belang van archieven, met een focus op transparantie en verantwoording.
- Flexibiliteit in het model van archiefbeheer door het ontwikkelen van verschillende benaderingen voor verschillende soorten archieven (nationaal, regionaal, lokaal).
- Decentralisatie van archiefbeheer, maar met een 'eerlijke' centrale registratie van archieven bij instellingen en hun status, zodat lokale en regionale archieven meer autonomie

## National information systems (NATIS)

Bron: UNESCO, 'National Information Systems. A Handbook for Planning and Implementation', 1974. Coverafbeelding geraadpleegd via [unesdoc.unesco.org](https://unesdoc.unesco.org).

## Het debat over dit thema is nog lang niet afgerond

behouden. Indien duidelijk is wie wat heeft en waar wat staat, is een overkoepelend beleid mogelijk dat kan zorgen voor de nodige samenwerking en uniformiteit.

- Verbeteren van digitale toegankelijkheid door te investeren in gebruiksvriendelijke zoeksystemen en het bevorderen van digitaliseringsprojecten die archieven breed toegankelijk maken voor het publiek.

Met deze suggesties kan de archiefsector wellicht een evenwicht vinden tussen de wens om als nutsvoorziening te functioneren en de noodzaak om flexibel en effectief te blijven opereren.

### Oude wijn in nieuwe zakken

Het idee dat archieven een essentiële maatschappelijke functie vervullen is niet nieuw. Al in 1974 en 1975 werd tijdens conferenties door UNESCO erkend dat een goed functionerend archiefsysteem net zo belangrijk is als andere basisvoorzieningen in een samenleving. Archieven werden beschouwd als een fundamentele infrastructuur die, net als bibliotheken en documentatiecentra, cruciaal is voor kennisdeling, overheidsverantwoording en historische continuïteit. Deze visie vormt een vroege internationale erkenning van het belang van archiefbeheer als een publieke kernvoorziening. De conferentie concludeerde dat een goed functionerende nationale informatie-infrastructuur – National Information Systems (NATIS) – essentieel is voor economische en sociale ontwikkeling. Overheden werden opgeroepen om te investeren in documentatie-, bibliotheek- en archiefsamenwerking, en internationale partnerschappen te versterken. Een toekomstgerichte aanpak met aandacht voor innovatie en standaardisatie werd aanbevolen.

### Conclusie

Het archief als nutsvoorziening is een waardevol streven, maar geen vanzelfsprekendheid. Het debat over dit thema is nog lang niet afgerond. Het is tijd voor een kritische reflectie binnen de publieke en private archiefsector zelf op neutraal terrein. Het archief als nutsvoorziening: een realistisch doel of een illusie? Deel je mening via [bedrijfsmatigarchiveren@kpnmail.nl](mailto:bedrijfsmatigarchiveren@kpnmail.nl).

### Naschrift

In het kader van hoor en wederhoor is het KVAN-bestuur om een reactie gevraagd. Het bestuur heeft besloten niet inhoudelijk te reageren, maar wijst erop dat meer informatie over het archief als nutsvoorziening te vinden is op de themapagina: <https://www.kvan.nl/themas/het-archief-als-nutsvoorziening/>.

In deze rubriek krijgen auteurs de gelegenheid om hun mening te uiten over een onderwerp dat de archiefsector betreft. Plaatsing betekent niet dat de redactie de inhoud onderschrijft.